

ROZA OTUNBOYEVA - MARKAZIY OSIYO TARIXIDAGI ILK AYOL PREZIDENT

Nabiyev Muhammadali

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti II bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13710935>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda saylangan birinchi Prezident ayol Roza Atunboyeva siyosiy faoliyati va Prezidentlik davri, hayoti to'g'risidagi ma'lumotlar berilgan.

Bundan tashqari mazkur maqolada 2010-yil O'sh voqealari to'g'risidagi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, Prezident, senat, ta'lim, vazirlik, Konstitutsiya, Muvaqqat hukumat.

ROZA OTUNBOYEVA IS THE FIRST FEMALE PRESIDENT IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA

Abstract. This article provides information about the political activity, presidential period and life of Roza Atunbayeva, the first female president elected in Central Asia. In addition, this article provides information on the events of 2010 in Osh.

Key words: Central Asia, President, Senate, Education, Ministry, Constitution, Provisional Government.

РОЗА ОТУНБОЕВА – ПЕРВАЯ ЖЕНЩИНА-ПРЕЗИДЕНТ В ИСТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация. В данной статье представлена информация о политической деятельности, президентском периоде и жизни Розы Атунбаевой, первой женщины-президента, избранной в Центральной Азии. Кроме того, в данной статье представлена информация о событиях 2010 года в Оше.

Ключевые слова: Средняя Азия, Президент, Сенат, Просвещение, Министерство, Конституция, Временное правительство.

Kirish. Roza Otunboeva Qirg'iziston Respublikasining sobiq prezidenti. 2010 yil 7 aprel voqealari natijasida u Qirg'iziston Muvaqqat hukumati rahbari bo'ldi. 2010-yil 19-mayda Qirg'iziston Prezidenti 2011-yil 31-dekabrgacha o'tish davrini e'lon qildi. 2010-yil 27-iyulda Konstitutsiyaning yangi matnini qabul qilish bo'yicha referendumda uni Qirg'iziston Respublikasi Prezidenti etib tasdiqladi. Qirg'izistonning birinchi ayol prezidenti va MDH davlatlarida prezidentlik lavozimini egallagan birinchi ayol. U bu lavozimda Almazbek Atamboyev 2011-yil 1-dekabrda lavozimga kirishgunga qadar faoliyat yuritgan. [2:41]

Roza Otunboeva 1950-yil 23-avgustda (Talas viloyati, Boqay-Ota tumani, Boo-Terek qishlog'ida) tug'ilgan. Uning otasi Isaak Otunboev uzoq yillar Oliy sud a'zosi bo'lgan. 10 yildan so'ng Isoq O'tunboyev ish uchun O'shga ko'chirildi. O'sh shahridagi maktabni oltin medal bilan tamomlagan. 1972 yilda Moskva davlat universitetining falsafa fakultetini tamomlab, Moskva davlat universitetining aspiranturasiga o'qishga kirdi. Germaniyada malaka oshirgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. 2010 yilning iyun oyi Qirg'izistonning janubi.

Mahalliy qirg'izlar va o'zbeklar o'rtasida etnik mojaro chiqdi. "O'sh voqealari" nomi bilan tarixga kirgan ushbu nizo oqibatida 500 ga yaqin inson halok bo'ldi. Jarohatlanganlar soni mingdan, qo'shni O'zbekistonga qochib o'tganlar soni esa yuz mingdan oshdi. Bundan tashqari

3,5 mingdan ortiq ko'chmas mulk vayron qilindi. Shundan atiga 275 tasi davlatga tegishli, qolgan katta qismi esa mahalliy aholining boshpanasi edi. Ushbu statistika voqeaning ko'lamidan dalolat: yongan uylar, qonga belangan qo'llar, yaqinlaridan ayrilgan insonlar.

Ushbu fojiga yaqinda 14 yil to'ladi. Biroq o'sha dahshatlardan jovdiragan ko'zlar haligacha ko'p savollariga javob topa olmagan aniq. Oradan yillar o'tganiga qaramay, Qirg'izistonning bugungi hukumati 2010 yil voqealarining sabab va omillariga aniqlik kiritishga qaror qildi: mamlakatning amaldagi Prezidenti Sadir Japarov ko'rsatmasi bilan o'sha davrda Qirg'izistonni boshqargan Muvaqqat hukumatga qarshi qo'zg'atilgan jinoyat ishi bo'yicha qayta tergov boshlandi. Ishni esa Qamchibek Toshiev raisligidagi Qirg'iziston Milliy xavfsizlik davlat qo'mitasi olib bormoqda.

2010 yilda yuz bergan inqiroz O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov uchun qaysidir ma'noda yangilik emasdi. U bunday favqulodda vaziyatlarga oldin ham guvoh bo'lgan. Xususan, SSSR parchalanishi arafasida sovetlarning bosqinchilarga xos bo'lgan "bo'lib tashla va hukumronlik qil" siyosati o'z mevasini berayotgan edi.

SSSR tarkibida tuzilgan mustaqil respublikalar chegarasi o'tgan asrning 20-30-yillarida shunday "mahorat" bilan chizilgan ediki, mabodo ular mustaqil bo'lishga intilsa, albatta, o'ziga qo'shni bo'lgan davlatlar bilan mojaroga borishi va hatto, urushga kirishi kerak bo'lgan. Tarixan bunday taktika bosqinchi davlatga mustaqil bo'lishga intilgan mamlakatlarni o'z tarkibida ushlab qolishda qo'l kelgan.[2:50-51]

O'tgan asrning 90-yillarida Gruziya, Checheniston, Tog'li Qorabog' hamda Qirg'iziston millatlararo konfliktini boshdan kechirgan. Ushbu davrda O'zbekiston SSRga rahbarlik qilgan Islom Karimov yuqoridagi holatlarning guvohi bo'lgan.

2010 yilga kelib, mustaqil O'zbekistonning Prezidenti Islom Karimovning o'zi bunday siyosiy imtihondan o'tishiga to'g'ri keldi. Qirg'izistonning janubida qirg'inga uchragan o'zbek millatining 100 minglab vakili O'zbekiston tomonga qochib o'tgan. O'zbekistonning o'sha vaqtdagi Hukumati ular uchun Andijon viloyatida vaqtinchalik maxsus lagerlar tashkil qilgan, yashash uchun kerakli bo'lgan barcha birlamchi manbalar bilan ta'minlagan.

Natijalar. Roza Otunboeva Markaziy Osiyodagi birinchi ayol prezident. 2010-yil iyulidan 2011-yil dekabrigacha Otunboeva Qirg'iziston Respublikasini boshqargan. O'z lavozimini tark etganidan so'ng, u mamlakat taraqqiyotiga ko'p qirrali hissa qo'shayotgan "Roza Otunboeva tashabbusi" jamoat fondini tuzdi. 8-mart – Xalqaro xotin-qizlar kuni munosabati bilan Limon.KG sayti Roza Isoqovna Otunboyeva haqida faktlar tayyorladi.

Roza Isakovna Otunboyeva 1950-yil 23-avgustda Bishkek shahrida tug'ilgan, 70 yoshda.

U katta oilada o'sgan. Roza Isakovna 8 farzandning ikkinchi farzandi, 6 opa va 1 ukasi bor.

Ulardan besh nafari Moskva oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari – Rayxon, Roza, Jamol, Tamara va Bolot Otunboyevlardir. To'rt nafari – Roza, Rayxon, Tamara va Bolot – fan nomzodi.

Jamal Otunbaeva – terapevt, dotsent, Qozog'istonning Olmaota shahrida ishlaydi va yashaydi; Anara bank xodimi, Bolot Otunboyev Qirg'iziston Respublikasining Rossiya, Germaniya, AQSh va Kanadadagi sobiq elchisi.[3:12]

Roza Otunboevaning otasi Isoq Otunboyev Qirg'iziston SSR Oliy sudining 25 yil a'zosi bo'lgan va 1995 yilda vafot etgan. Onasi – Saliya Doniyorova, oliy pedagogik ma'lumotli (O'sh pedagogika instituti) To'qto'g'ul nomidagi Norin maktabida, so'ngra O'sh shahridagi Tereshkova

nomidagi maktab-internatida boshlang'ich sinf o'qituvchisi bo'lib ishlagan va o'qituvchilik faoliyatini maktab-internatda yakunlagan. Frunze shahridagi Krupskaya nomidagi maktab. U 2020-yil 29-iyun kuni 95 yoshida vafot etdi. R.Otunboevaning ota-onasi Baytiq qishlog'idagi qabristonga dafn etilgan.

Roza Otunboeva Norin shahridagi Chkalov nomidagi maktabda o'qishni boshlagan, biroq keyinchalik otasining ishi tufayli oilasi ko'chib kelganligi sababli O'sh shahridagi Kirov nomidagi o'rta maktabga o'qishga borgan va uni oltin medal bilan tamomlagan. 1967 yilda Moskva davlat universitetining falsafa fakultetiga o'qishga kirdi. 1972 yilda universitetni muvaffaqiyatli tugatgandan so'ng, u darhol Moskva davlat universitetining aspiranturasiga o'qishga kirdi.

Roza Isoqovna 1976 yilda "Marksistik-leninistik dialektikaning Frankfurt maktabi faylasuflari tomonidan soxtalashtirish tanqidi" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilib, falsafa fanlari nomzodi ilmiy darajasini oldi.

1975 yildan Roza Otunboeva Qirg'iziston Davlat universitetida falsafa, mantiq va dialektik materializm tarixidan dars bera boshladi; 1978 yilda u falsafa kafedrasi mudiri bo'ldi va dotsent ilmiy unvonini oldi.

1979 yilda Roza Otunboeva fizik va Fanlar akademiyasining olimi Bolot Sadibaqasovga turmushga chiqdi. Bolot Sadibakasov bilan nikohda ikki farzand tug'ildi: Karachach va Atay Sadibakasovlar.[6]

Karachach Sadybakasova SOAS, London universitetida tahsil olgan va London biznes maktabini tamomlagan. U inglizga uylangan va ikki o'g'li bor.

O'g'li Atay Sadibaksov 38 yoshda. London Amerika maktabi, York universiteti va London iqtisodiyot maktabida tahsil olgan. Xususiy tadbirkor, OLOLO kompaniyasi asoschilaridan biri.

1981-yilda Otunboeva partiya va sovet ishlarida o'z yo'lini boshladi. Ikki yil davomida u Frunze shahridagi Lenin tuman partiya qo'mitasining ikkinchi kotibi bo'lib ishladi. 1983 yilda u Frunzenskiy shahar partiya qo'mitasining kotibi bo'ldi. Qayta qurish boshlanishi va yuqori darajadagi kadrlar yangilanishi bilan Roza Otunboeva Qirg'iziston SSR Vazirlar Kengashi raisining ijtimoiy blok uchun mas'ul o'rinbosari etib tasdiqlandi. U bu lavozimda 1986-1989 yillarda ishlagan, o'sha yillarda Qirg'iziston SSR Oliy Kengashining Botken viloyatidan deputati bo'lgan. Sovet davrida hukumat boshlig'ining o'rinbosari lavozimi respublika tashqi ishlar vaziri lavozimi bilan birlashtirildi. Roza Otunboeva shu tariqa 4 marta respublika tashqi ishlar vaziri lavozimida ishlagan: 1986-1989-yillarda, 1992-yilda, 1994-1997-yillarda, 2005-yilning martidan sentabrigha qadar esa vaqtinchalik Qirg'iziston Respublikasi tashqi ishlar vaziri vazifasini bajargan.

1989 yilda SSSR Tashqi ishlar vaziri E.A.Shevardnadze uni SSSR Tashqi ishlar vazirligida SSSR YUNESKO bo'yicha Milliy komissiya boshlig'i lavozimida ishlashga taklif qildi va u erda 1991 yil oxirigacha ishladi. U SSSRning Favqulodda va Muxtor elchisi unvonini oldi va SSSR Tashqi ishlar vazirligi hay'atining birinchi ayol a'zosi bo'ldi. SSSR YuNESKO komissiyasi raisi sifatida u YUNESKO Ijroiya kengashi vitse-prezidenti etib saylandi.

Roza Otunboeva Qirg'izistonning AQSh va Kanadadagi birinchi Favqulodda va Muxtor elchisi (1992—1994-yillar), shuningdek, Qirg'iziston Respublikasining Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiyadagi birinchi elchisi (1997—2002-yillar) bo'lgan.

1992 yil noyabr oyida AQSh prezidenti Jorj H. V. Bushga ishonch yorliqlarini topshirish marosimida elchi Otunboeva qirg'iz milliy libosida. Keyinchalik, 1997 yilda u Buyuk Britaniya

qirolichasi Yelizaveta II ga milliy libosda ishonch yorliqlarini topshirdi. Tashqi ishlar vaziri R.Otunbayeva BMT Bosh Assambleyasining bosh minbaridan turib elechekda soʻzga chiqdi. “Bu mamlakatimizni tanib olishning samarali vositasi boʻldi, Qirgʻizistonni jahon xaritasiga mana shunday joylashtirdik”, - deydi Roza Isakovna. [7]

2002 yilda BMT tizimiga kirdi va Gruziya-Abxaz mojarosini tartibga solish boʻyicha tinchlikparvar missiyasi rahbari oʻrinbosari boʻldi va u erda ikki yildan ortiq ishladi.

Qirgʻizistonga qaytib, 2004-yil noyabrda parlament saylovlari arafasida u Dooronbek Sadirboyev bilan birga “Ata-Jurt” siyosiy harakatining hamraisi etib saylandi.

2005-yil yanvarida hukumat Roza Otunbayeva soʻnggi 5 yil davomida mamlakatda yashamagani uchun parlament saylovlarida ishtirok etishiga ruxsat bermadi. Saylovlar davomida qoʻpol qonunbuzarliklar, muxolifat nomzodlarini hukumat tarafdorlari foydasiga taʼqib qilish va tazyiq qilish, ovoz berish vaqtidagi firibgarlik va firibgarliklar butun mamlakat boʻylab ommaviy norozilik namoyishlariga olib keldi va birinchi prezidentning hokimiyatdan ketishi bilan yakunlandi. R.Otunboeva faol ishtirokchilardan biri boʻlib, “Lola” inqilobining lokomotivi laqabini oldi.

2005 yilda Jogorku Keneshning erkaklar tarkibi uning tashqi ishlar vaziri lavozimiga nomzodini rad etdi; Bishkekning Tunguch tumanida boʻsh oʻrin uchun boʻlgan LK saylovlarida u raqibiga yutqazdi, lekin prezident Bakievga qarshi muxolifat partiyalari va harakatlarida faol ishtirok etishda davom etmoqda.

2007-yil oktabr oyida SDPK siyosiy partiyasiga aʼzo boʻldi, shu yilning dekabr oyida esa Qirgʻiziston Respublikasi Jogorku Keneshining 4-chaqiriq deputati boʻldi. 2009 yilda u 2010 yil aprel inqilobi yetakchilaridan biri boʻlgan SDPK JK fraksiyasini boshqargan.

2010 yil aprel oyida Roza Otunbayevaga muvaqqat hukumatga rahbarlik qilish topshirildi.

Oʻtish davridagi boshqaruv shartlari hujjatlashtirilgan 2010-yil 27-iyundagi yangi Konstitutsiya boʻyicha referendumdan soʻng, 2010-yil 3-iyulda R.Otunboeva oʻtish davridagi Qirgʻiziston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishdi. U Markaziy Osiyodagi birinchi ayol prezident boʻldi.

Mamlakatda hokimiyatning barcha tarmoqlari – parlament, hukumat tiklandi, yangi prezident saylandi.

2011-yil dekabrda Roza Otunbayeva hokimiyatni ixtiyoriy, tinch yoʻl bilan saylangan prezident Almazbek Atambayevga topshirdi.

Roza Otunboevaning mukofotlari: Fransiya Faxriy legioni ordeni (Fransiya, 2012 yil) “Demokratiya va inson huquqlarini himoya qilishdagi ajoyib xizmatlari uchun”; Italiya Prezidenti homiyligidagi Italiyaning Minerva mukofoti, 2015 yil - “Qirgʻizistondagi yuksak institutsional roli va xalqaro miqyosda tinchlik va demokratiya foydasiga doimiy faoliyati uchun”; R.Otunbayeva Newsweek Daily Beast (2012) maʼlumotlariga koʻra dunyodagi 150 ta nufuzli ayollar qatoriga kiritilgan; “Yetakchilik uchun” global ayollar sammitining bosh mukofoti bilan taqdirlangan (Afina, Gretsiya, 2012); "Qutb yulduzi" ordeni bilan taqdirlangan (Moʻgʻuliston, 2012). Roza Otunboeva Britaniyaning Apolitical tadqiqot tashkiloti roʻyxatiga koʻra, 2018-yilda gender siyosatini ilgari surish sohasida dunyoning eng nufuzli 100 nafar shaxsi qatoriga kirdi. 2011 yilda u Jasorat uchun xalqaro ayollar mukofotiga sazovor boʻldi (AQSh Davlat departamenti).

Tinchlikni oʻrnatish boʻyicha dunyodagi eng yirik tashkilotning yillik “Finding Common Ground” mukofoti (2018 yil 1 noyabr, Nyu-York, AQSh). Kuvayt hukumatining 2019-yilgi “Fuqarolik jamiyati, davlat va xususiy sektorni takomillashtirishga qoʻshgan hissasi uchun” mukofoti jamiyat rivojiga hissa qoʻshgan va oʻz ishiga innovatsion va ijodiy yondashuvlarni qoʻllagan holda strategik qarashlarga ega boʻlgan ayollarni taqdirlaydi. [5:14-17]

Muhokama. Sobiq prezident Qirgʻiziston Respublikasining oʻnlab universitetlari, Shanxay siyosatshunoslik va huquq universiteti (Xitoy) va Ozarbayjonning Ganjavi universitetining faxriy professori hisoblanadi.

Sobiq prezident hali ham yoga bilan shugʻullanadi, tennis oʻynaydi, changʻi uchishni, konkida uchishni yaxshi koʻradi va har bir qirgʻiz qizi kabi ot sporti bilan shugʻullanadi.

Xulosa. 2020-yilda Kembrij universiteti Roza Otunboevani tashrif buyurgan tadqiqotchi sifatida taklif qildi. Koronavirus pandemiyasi tufayli Otunbayevaning Kembrij universitetidagi ilmiy ishini boshlashi qoldirildi.

2012-yil yanvar oyida, prezident boʻlganidan soʻng, Roza Otunboeva “Roza Otunboeva tashabbusi” xalqaro jamoat fondini tuzdi va u koʻplab loyihalarni amalga oshiradi. Jamgʻarma “Kelajak avlodga sarmoya kiritish”, “Turlilikdagi birlik”, “Demokratik boshqaruv” va “Barqaror rivojlanish” kabi toʻrtta ustuvor yoʻnalishda faoliyat yuritadi.

Jamgʻarmaning loyihalari:

Migrant ayol – onu urugʻi; Qirgʻiziston Respublikasi boʻylab qamoqxonalardagi yillik yozgi rivojlanish markazlari (100 ga yaqin); “Sanarip 50+” – keksa odamlarni IT koʻnikmalariga, elektron hamyonlarga oʻrgatish; 2013 yildan beri Bishkek shahrida har yili oʻtkaziladigan Taʼlim festivali; “Qirgʻiziston Respublikasida maktablarda ovqatlanish boʻyicha davlat siyosatini ilgari surish”; “STEMda ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish va rolini oshirish”, “Ilimdegil qizlar” loyihasi 400 nafar qizni STEM kasblariga qabul qilish uchun ORT imtihonlariga tayyorlash va “Maktabgacha taʼlim sohasida davlat siyosatini targʻib qilish” 2600 qizlarga murabbiylik; va boshqalar.

REFERENCES

1. Otunbaeva Inaugurated As Kyrgyz President (англ.). RadioFreeEurope/RadioLiberty (3 июля 2010). Дата обращения: 15 августа 2021. Архивировано 27 августа 2021 года.
2. "Otunbayeva sworn in as Kyrgyz leader in historic first". BBC News. 2010-07-03. Архивировано 4 февраля 2022. Дата обращения: 15 августа 2021.
3. Roza Otunbayeva sworn in, becoming Central Asia's first female president (англ.). France 24 (3 июля 2010). Дата обращения: 15 августа 2021. Архивировано 1 мая 2021 года.
4. “Апрельская революция” в Киргизии: год спустя. BBC News Русская служба (6 апреля 2011). Дата обращения: 21 июля 2021. Архивировано 21 июля 2021 года.
5. Руслан ХАРИЗОВ. Миллионы сомов на инаугурацию. Сколько президенты тратили на церемонию. 24.kg (21 января 2021). Дата обращения: 21 июля 2021. Архивировано 21 июля 2021 года.
6. <https://roza.kg/press-center/news/1840>
7. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30776632